

Վ Ե Ր Ք Ե Ր

Սիրելիս, ստացայ նամակդ:

Կ'ըսես թէ՝ «Հերոսներդ կը սպաննես, կը բողաջնես, կը խենթեցնես», թէ ջարդի, խող-խողումի, կրակի պատկերներ կուտաս միշտ»:

Կ'ըսես թէ «Արիւնի հոտը կը սիրես դուն. թէ յետպատերազմեան սերունդը — մեր սերունդը — ետին նայելու չէ այլ եւս: Մոռնալու է անցելը, ուր հազարաւոր քաջարի մեռնողներուն հետ՝ ոչխարի պէս հլու գլուխներ՝ անասնակերպ, տգէտ ու վայրենի մարդերու կացիններուն յանձնուեցան»:

«Երգէ՛, երգը կը պակսի քեզի, տղա՛յ»:

«Զե՞ս տեսներ՝ մեր ետին աւերակներ միայն կան, իսկ առջին՝ հսկայ չէնքեր կը բարձրանան»:

«Տոամբ իր մարդիկը ունի. հերոսները համակրելի են շատերուն. իսկ ժպիտը՝ ամենքս ալ կը պաշտենք»:

«Ժպտէ՛, այտերդ ժպիտ չունի՛ն, տղա՛յ»:

Գուցէ անիրաւ չես, սիրելի բարեկամս: Իմ երգս թախիծ ու ժպիտ չեղին դոյն մը ունի: Եթէ Աստուած մը կայ վերը, պուտ մըն ալ ինձի տայ քու երգերէդ, կ'աղօթեմ իրեն:

Շատ խանդավառ ես: Երանի՛ մատաղ հողիւրդ, երանի՛ այն ամէն ցեղակիցներուս, որոնք հետեւին միայն զգացին արիւնի հոտը, որոնք մերկ միտք եփ հանող արեւուն տակ՝ արտերու փոշիներուն վրան՝ կ'իսամեռ ինկած՝ չտեսան զանակներուն րերած մահը:

Ես այդ մահերուն է՛ն սոսկալին տեսած եմ. եւ այդ մահուան ճամբուն ստացած վէր-քերուս ցաւը՝ կը դգամ դեռ լուռ օրերուս:

Օրագիրս սեւ էջեր միայն ունի, էջեր դուր՝ եթէ ողջ մնամ՝ տետրակս սեւցնողներուն քը-թին բերնին պիտի դարնեմ:

Այս անգամ նիւթս մեր անմիջական շրջանակէն պիտի առնեմ: Հոն ալ ժպիտ մի՛ սպասեր, սիրելիս: Ես ժպիտ չեմ կրնար կեղծել. վարպետ գերասան չեմ ես:

Վէրք մըն է, առանց մտի, ոսկորի մարմնական ցաւին՝ հողիին մէջ բացուած վէրք մը. վէրք մը՝ որ ինձի համար՝ զանակներու բացած վէրքերէն ալ աւելի մահացու է: Հաւատա՛:

Երկուշաբթի օրերը չեմ աշխատիր, օր մը որ կ'ուզէի քնաւ չհատնէր, տարիներու չափ երկըննար:

Առտուն կանուխ կը նստիմ սեղանիս մօտ, հոս՝ թուղթերու ծալքերուն մէջ թաղուած, ժամացոյցիս թիք-թաքէն դատ ուրիշ աղմուկ չիմանալու համար, կը քաշեմ հաստ վարագոյրները գոց պատուհանիս: Ելեկտրական լապտերիս ճերմակ լոյսին տակ, սենեակիս պատերուն թուղթէ ծաղիկները՝ իրական դոյն մը կը հագնին կարծես:

Կը կարգամ:

Փարիզցիներէն շատերը, արչալոյսին, իրենց դրան տակ կը գտնեն օրուան թերթերը: Հայերէն լրագիրները Սէն — Միշէլ կը

ծախուին: Կէս օրէ վերջ սովորութիւն ըրած եմ մինչեւ հոն իջնել: Պուլվարներուն երկայնքին անցորդներուն խնթ երթեւեկին կը հետեւիմ:

Լքադրաւաճառներուն խրճիթներուն մօտենալով՝ կը միանամ հետաքրքիրներուն, անկուտի հետաքրքիրներ, որոնք հայերէն թերթերը տակն ու վրայ ընելով՝ վերնագիրներ ու ստորագրութիւններ աչքէ կ'անցընեն, հասկնալու համար թէ հետաքրքրական բան մը կա՞յ արդեօք:

Շատեր 4-5 թերթ կարդալէ վերջ 50 սանթիմնոց լրագրով մը կը հեռանան: Ու ոմանք ալ ձրի թերթ կարդացած ըլլալու գոհունակութեամբ, խորամանկ ժպտով մը կը քալեն քիչ անդին թերթին դրամովը սրճարանի մը յարդէ աթոռներէն մէկուն վրան՝ դաւաթ մը սուրճին առջեւ իրիկուն ընելու համար:

Մեթրօէն ելքիս՝ տասը քայլ չէի առած՝ աջ ուսիս թեթեւ հարուած մը զգացի:

Ետեւ դառնալով՝ Պոլսոյ հին օրերու մը տերիմ ընկեր մը գտայ դէմս: Ան երկու ձեռքերս երկու ձեռքերուն մէջ առած կ'ըսէր.

— «Ի՞նչ հաճելի անակնկալ, բնաւ քեզի հանդիպելուս չէի սպասեր, մա՛րդ Աստուծոյ, հասցէդ ալ չունէի որ քովդ գայի, տեսնուէինք:

Գիտես ո՞րքան կը սիրէինք մենք Քորթուի նարնջենիներուն տակ երազել: Անցա՛ն, բոլորը անցան: Երանի՛ այն օրերուն:

Չգարմացայ ընկերս հոն գտնելուս, քիչիկ մը շփոթեր էի: Հովիկը՝ (անոր անունը Հովիկ զնենք, որպէս զի անգաղտնապահութեանս համար վրաս յարձակողներ չըլլան), փոխուեր էր բոլորովին: Ան մեծցեր, երկնցեր, հաստցեր, պատանութենէն ելր երիտասարդ էր եղեր, Հայու աչքերով շատ ազուար երիտասարդ մը:

Ինքն ալ ինծի կ'ըսէ՝ «Թէ՛ մաղերուս մէջ ճերմակ թերեր սկսեր էլ՝ արդէն երեւալ:

Հովիկին հետ մօտիկ սրճարան մը քաշուեցանք. սիրահարներու անկիւն մը անցանք, որպէս զի մեզ խանգարողներու չհանդէպէինք:

Անցեալի՛ ուսանողական օրերու յիշատակները դարձող շղթայի մը օղակներուն պէս սո-

ղանք էին ըրած, երբ ընկերս՝ զրպանէն ոսկիէ ժամացոյց մը դուրս քաշելու համար՝ ձեռնոցները հանելով սեղանին վրան նետեց, ձախ ճրկոյթին՝ փայլուն օղակին հետ, որուն վրան կրակէ աչքի մը նմանող ադամանդէ զնդիկ մըն էր զետեղուած, աչքիս հանդիպեցաւ անոր մատնեմատին վրայի ամուսնութեան մատանին:

Խօսքս կիսատ ձգելով

— Կը շնորհաւորեմ, Հովիկ, ամուսնացե՞ր ես, ըսի յանկարծ:

Ընկերս, խուսափողական «Այո՛»ով մը պատասխանելէ վերջ, նիւթին թելը փոխել կը փնար:

Անդիտակցարար մատս ճիշդ վէրքին վրայ էի դրեր: Ու կրկնեցի.

— Հա՞յ թէ օտար է կինդ:

Հովիկ, չեմ գիտեր չիմացա՞ւ թէ չուղեց իմանալ, սիկառ մըն ալ վառեց ու լսիկ, խոհուն, աչքերը դամած անշարժ կէտի մը վրայ, ներքին փոթորիկ մը, ալեկոծում մը կ'ապրէր այդ պահուն:

Շրթունքներուն միջեւ շատոնց մարած սիկառին՝ լուցկիի բոց մըն ալ մօտեցնելով՝ քունէն նոր արթնցողի մը նման «է՛յ խէրն անի՛-ծեմ կեանքին» ըսաւ ան:

Յնցող հարցում մը ուղղելուս զզջացեր էի ես արդէն: Փրկութեան ելք մը կը փորձէի:

— Կեանքը մեր խէրը կ'անիծէ, սիրելիս: Մանաւանդ մեր ներկայ կեանքը չափազանց տարօրինակ է: Մէկ թուիչքով Ատլանտեանը կտրելու խռատովը ճամբայ ելած ու կապոյտ անհունին մէջ թաւալլոր եզող սաւառնորդներուն չե՞նք նմանիր մենք եւ մեր սերունդի տղաքը:

Ծով ինկող խռալի զինւորները՝ մօրթի փրկութեան համար բնազդական շարժումներ չըրի՞ն կը կարծես: Մենք եւ մերինները հիմակ՝ հոս քաղաքակրթութեան քմահաճոյքներուն դէմ, անպատրաստ, առանց զէնքի, զրահի, ինկած՝ մեր նոսաժաբ գոհացնելու համար, չե՞նք տատապիր յաճախ:

— Իրաւունք ունիս: Ուրիշ էջ մը պիտի բանամ ես. դուն գուցէ հասկնաս զիս: Նիւթը պաշտօններուն պիտի չկրնայի պատճել: Անոնց ծաղրանքին առարկայ ըլլալ չեմ ուզեր:

Ստամբուլի դոհացումին համար ալ տառապեցայ: Մանկութեանս լաւագոյն օրերը ատոր եմ յատկացուցեր ես: Դպրոցի, երազի, իտէալի պատանեկան շրջանէ մը վերջ կրկին դտայ տառապանքը յոյգերու պահանջին. ու հասկցայ թէ ստամբուլի դոհացումը անասուններուն կեանքի գլխաւոր նպատակն է: Ասանց հոգիի՝ փեղկերուն առջին տնկուած մեղրամոմէ անշունչ պուպրիկներուն կը նմանիմ այսօր:

Ըսի թէ դուն պիտի հասկնաս զիս. մտիկ ըրէ՛:

Գիտես, դասարանի չոր նստարանները աղուոր, աղուոր երազներ կը հիւսեն բոլոր ուսանողներուն: Ես ալ իմինս ունեցայ: Ես ալ նրմաններուս պէս վարդագոյն ակնոցով մը կը դիտէի շուրջս. ոտքերս օդին մէջ կախուած՝ գետին չէին զպիր բնաւ:

Քանի մը տարիէն բժիշկ, փաստաբան, երկրաչափ, զրազէտ (երջանիկնե՞ր են արդեօք) վերջապէս բան մը եղած կը տեսնէի ինքզինքս:

Կը ձգեմ շատ մը մանրամասնութիւններ, վէպ գրել չէ նպատակս. պարզ պատմութիւն մը կը պատմեմ:

Սուճապով մը նստարանները հեռու ձգեցինք ու խուճապով մըն ալ Յունաստան անցանք: Հոն՝ մօտէն տեսայ ես փշրանքներն իմ աղուոր երազներուս, եւ հոն՝ ոտքերս գետնի քարերուն կարծրութիւնը առաջին անգամ ըզզացին:

...Ու գինովի մը տաք փիլիսոփայութեամբ ձեռք առի ճամբան անծանօթին, արկածներուն:

Երեք տարի եղաւ ամուսնանալս. բարեբախտաբար դաւակ չունիմ. վէրքերուն ամենէն ահաւորը պիտի բացուէր ինծի համար:

Կինս՝... Փրանսուհի է.

Ձեմ գիտեր ուրիշ սկսիմ, ինչպէս բացատրեմ ինքզինքս: Եթէ անկապ խօսքեր ընեմ՝ երեսիս անճարակ մի՛ ըսեր. քեզի պահէ խորհրդածութիւններդ:

Դուրս պիտի չցաւցնեմ, սիրելիս: Երկու նախադասութիւն, եւ արդէն բացուած է վէրքս: Յոռետես, չափազանց յոռետես եմ, այնպէս չէ՞: Ինչո՞ւ կուլամ, կը գանգատիմ. երէկ սանթիմ մը չունէի, իսկ այսօր՝ կամ վաղը՝ ոչ արհամարհելի դրամազլիւի մը եկամուտովը պիտի կրնամ ապրիլ:

Անկապ չեմ խօսքերս:

Կեցցես, «ինչո՞ւ», — «ինչպէս»ներովդ չես անդհատեր զիս: Ջանամ քիչիկ մը պարզ խօսիլ:

Փրանսա գալուս՝ չինդ ընկերներով՝ (հայ տղաքներ, որոնք գործարանին առջեւ ճանչցայ) ինքնաշարժի գործարանի մը մէջ՝ իրբեւ ոչ-մասնագէտ գործաւոր՝ ժամը 2-50ով ընդունուեցանք:

Կապոյտ համագգեստիս մէջ, երբ աղտոտ լաթի կտորով մը՝ ժանդոտած երկաթի կըտորները չփել սկսայ, աչքերէս ինկող արցունքի կաթիլները սեւ փոշիներուն միացած՝ մեկան մը կը տարածէին կարծես ձեռքերուս վրան: Քովս աշխատող ալճերացի բանուոր մը ապշած, զարմացած կը հարցնէր ինծի թէ հիւանդ էի, հարբուիս էի եղած:

Բան մը չըսի իրեն, գլուխս անդին դարձուցի:

Տխմար մտածումներով, տխմար ճիգեր փորձեցի: Ազգին դոները ձեռք առի, — յոնքերդ մի պոստեր, մուրալու չգացի — խնդրեցի որ՝ շատերու կարգին ինծի ալ նիւթական օգնութիւն մը ընեն ուսումս շարունակելու համար: Լաւ աստղով ծնած չէի: Ձօջերէն մէկը «Այժմ չենք կարող» րաւ. ուրիշ մը՝ չիտիկ չիտակ ազարակներուն ճամբան ցուցուց. երբորդ մըն ալ երկար յանձնարարականով մը զլիւն նետեց զիս:

Պէտք էր ապրիլ:

Քիչ առաջ ըսածիդ պէս, ստամբուլի մը համար տարիներու շարժարանքիս միջոցին՝ ա-

ներկայիս ձեռքեր՝ կամաց կամաց կաղապարեր էին դիտ: Նոր նիւթերով չաղախուած նոր մարդ մը կը տեսնէի եւ ինձմէ ներս:

Միջավայր ու ժամանակ՝ երկու հսկայ ու ժեր՝ իրենց դերին մէջ էին: Նոր, նոր միջավայր մը՝ վայր մը՝ զեանի՝ հոգի՝ քարի միջավայր մը՝ նոր, նոր իրականութեան ցնցումներ կուտար ինծի:

Երբեմնի վարանոտ, քաշուած, վայրի ու բախտին լմբոստ տղան չէի այլ եւս:

Կեանքի - ինծի անծանօթ - ջերմութիւններ կը զգայի մարմնէս ներս: Իմ անմիջական շրջանակիս պէս խորհիլ, բմբռնել, դատել ըսկսայ: Երկնքի մարդը՝ երկրային մարդու մը, - սա գուրսը քաղող, վաղող, ատող, սիրող, մեռնող մարդերուն պէս - հեշտանքը, հաճոյքը, դրամը եւ կինը սիրող մարդու մըն էի վերածուէր:

Ու սկսայ վաղել, պարել ու սիրել: Սէր մը որ՝ իրեն հետ դրամ ալ բերաւ. դրամ մը որ՝ իրեն հետ՝ նմաններս խաբելու, շահագործելու, ուրիշին քրտինքովը ծուլօրէն ապրելու՝ եսասէր արուեստ մըն ալ բերաւ ինծի»:

Սրճարանի սպասաւորը անհամբեր շարժումով մը «Ի՞նչ կը խմէք, պարոններ» մօրլուտաց:

Գաւաթները անգամ մըն ալ լեցնել տուի:

— Հովիկ ջան, ժամէ մը աւելի նստեր ենք. պէտք է աթոռներուն վարձքը վճարենք: Ո՛չ սպասաւորը եւ ոչ ալ իր տէրը կը ճանչնան քու պատմած «երկնային մարդը»: Անոնց համար՝ ամէն ինչ դրամ ու կրկին դրամ է:

— «Դրամին ալ խէրն անիծեմ. կան շատ մը բաներ, որոնք դրամով չեն գնուիր: Խօսքիս եղբայրացութիւնը ճիշդ այդ կէտին վրայ բերել կ'ուզէի:

1925ին (1923ին է որ Ֆրանսա եկայ) երկնային մարդը սթափում մը ունեցաւ մէջս. բանուոր սկսելու (բանուոր բառը, հոս մինչեւ մահ մեքենայ, մետաղ դարձած՝ շահագործուող գործաւորին միայն կուտամ) ու բանու-

րով վերջանալու մութ մտածում մը կը մահացնէր զիս:

Գիշերները բարձրագոյն առեւտրական դաստիարակութիւններու հետեւեցայ. գրչի, թուղթի, գրասենեակի բանուոր ըլլալ նախընտրեցի:

Յաջողեցայ գուլպայի մեծ վաճառատան մը մէջ հաշուակալ ըլլալ: Նոր միջավայր մըն ալ առջեւ եւ նոր կաղապար մըն ալ մարմնիս ու հոգիիս:

Գրասենեակիս մօտ, փայլուն պանդոկի մը մէջ սենեակ մը բռնեցի: Ամէն իրիկուն՝ փողոցի մեծ դրան քով, պատէն կախուած բանալիներուն երկնայու համար՝ պանդոկիս գրասենեակէն ներս աչք մը կը նետէի: Շատ անգամ՝ ներսէն նամակներ ու թերթեր կ'երկնցունէին ինծի:

Արձակուրդի ժամանակներն էր: Գիշեր մը գրասենեակէն դաշնակի ձայն մը խմանալով՝ նամակ հարցրնելու պատրուակով ներս անցայ:

Երկայնահասակ, նրբամարմին, հազիւ քրտաննոց աղջիկ մը՝ որ կապոյտ աչքերովն եւ ուսերուն ճերմակ մերկութեան վրայ իջնող խառտեաշ մագերովը՝ շարժանկարի աստղիկի մը կը նմանէր: Ան՝ նուազը կեցնելով, - տանտէրի փութկոտութեամբ - դիմացի սեղանին վրայի պահարանները խառնելով՝ անունս հարցուց:

— Անունս X է, օրիորդ, ըսի քաղաքավար ժպիտով մը:

Դեռ կը փնտռէր: Իր քովը կայնած սիրոյ աստուածներուն կ'աղօթէի որ անունս անոր աչքերուն առջեւ չնետէին շուտով: Հոն դամուած քիչ մըն ալ կենայի, գիցուհիի մը շունչը չնչէի, հոտուրտայի, գինովնայի ...: Զիդերս, մարմինս, հոգիս ըղձանք էին կտրեր այդ վայրկեանին:

Դէմքեր կան՝ անբիծ, անթերի, դեղեցիկ կնկան զէմքեր, որոնք՝ մարդուն մէջ ժամանակաւոր հաճոյք մը միայն կրնան ստեղծել, ու կը մեռնին, կը հատնին, կը տարրալուծուին:

Տանտիրոջն աղջկան զէմքը, մարմինը, շարժումները աստուածային հրապոյր մը ու-

նէին կարծես: Անոր կուրծքին տակ՝ հեշտան-
քի մսերու տեղ՝ սրբացած բարեկամութիւն մը
անկեղծ, մաքուր, սիրտը կը տեսնէի ես:

Չմօտեցայ քովը: Վախցայ թէ իրեն օգ-
նելու ատեն՝ թեւերուն մերկութեան դպելով՝
կքէի, իյնայի... խենթենայի:

Գուն ալ քսանը շատ անցուկ չեա, այս խօս-
քերուս վրայ չեա ծիծաղիր:

Վերջապէս նամակ մը դտնելով ինծի երկն-
ցուց ու մարդուն սրտին բոց ու կրակ նետող
նայուածքով մը ըսաւ ինծի:

— «Հայ էք, այնպէս չէ՞, պարոն. ձեր ա-
նունին վերջաւորութենէն աչգպէս կը հետեւ-
ցնեմ: Ընկերութիւնքէս մէկը հայ երիտասար-
դի մը հետ ամուսնացաւ: Ամուսինը շատ ազ-
նիւ է: Երբեմն կուզան մեզի:

Ձեմ գիտեր ինչու՝ յիմար ուրախութեամբ
մը ըսի:

— Գիտէ՞ք աչգ պարոնին անունը:

— Այո՛, հը՛, եան... ե...ան... ոչ չեմ
յիշեր, մտքէս ելեր է: Եթէ հոս գալու ըլլայ,
ձեր անունը կուտամ իրեն:

— Շատ լաւ, շնորհակալ եմ, խիստ աղնիւ
էք, օրիորդ: ... Յետուի ինչ:

Երբ կը տրամաբանէի՝ օտար ամուսնու-
թիւն մը անկարելի կը թուէր. երբ սիրեցի՝
տրամաբանելը անկարելի թուեցաւ ինծի:

Գուշակեցիր, անանկ չէ՞:

Հայ երիտասարդը եկաւ, սկսնակ ատամ-
նարոյժ մըն է: Կինն ալ տեսայ, ծանօթացանք,
համակրեցան ու շուտով հասկցան թէ իրենց
բարեկամներուն աղջկան սիրահարուէր էի:

Սէր եւ դրամ — դրամ եւ սէր չեմ ըսեր:
Դրամով ծախուողներ ալ կը ճանչնամ. կ'ատեմ
եւ աչգ սակարկութիւնը:

Օր մը իրենց բարեկամութիւն հետ՝ ինծի
ալ իրենց տունը հրաւիրեցին. մօտէն մտերմա-
ցաք ժաղլինին հետ (անունը գիտցիր, վնաս
չունի), վերջապէս բոլոր սիրահարներուն
կապիկութիւններէն վերջ՝ իրար սիրել սկսանք:

Սկիզբները ծնողքը կը հակառակէին, բայց
կամաց կամաց տեղի տուին. տարի մը վերջ՝

իրենց միակ զաւկին հետ ամուսնացայ:

Հազարաւորներ բնաւ պիտի չգանդատէին
իմ կեանքէս: Շատ աղնիւ է կինս: Տարիներ ի-
րարմով երջանիկ ապրեցանք: Մեր ճաշակնե-
րը, մեր հաճոյքները, մեր ժամանցները, մէկ
հոգիէ կը բղխէին կարծես. կամ աւելի ճիշդը՝
եւ աչգպէս կը կարծէի:

Ժաղլին կ'ընտրէր, եւ ընտրած կ'ըլլայի.
ան կ'որոշէր եւ իր գիւտին կը հիանայի:

Կեանքը տարօրինակ հոգեբանութիւններու
չարունակութիւն մըն է. եւ տարիները նոր նոր
նմոյշներ կը բերեն մեզի:

Նոր կեանքս նոր միջավայրս, երիտասարդ
սէրս, անզգալարար հեռացուցեր էին զիս սըր-
տիս խօսող ամէն բաներէն: Օտարացեր էի եւ
բարեկամներուս, ընկերներուս, թուղթին,
տետրակին, ժողովին, հաւաքոյթներուն հետ:
Ամէն երիտասարդ կը խայտայ միութիւննե-
րու մէջ. եւ ալ՝ նախապէս՝ մօտեցեր էի պա-
տանի խմբակներուն:

Ամուսնութենէս տարիներ վերջ՝ ցեղային
զղացումներու ուժգին վերադարձ մը գտայ հո-
գիս խորը: Առանց ազգայնամուլ ըլլալու՝ ցե-
ղիս ձայնը, երգը, տառապանքը, տխրութիւն-
ներն ու հրճուանքները վերզգացի օր մը:

Քանի քանի անգամներ ժաղլինը մեր հա-
ւաքոյթներուն, հանգչաններուն տարի. ան ալ
ինծի հետ խանդավառութիւլ ուղեց, բայց եւ
խանդավառութեան տեղ՝ անոր դէմքի գծե-
րուն վրան ահաւոր ձանձրոյթ մը կարգացի:

Ձգացի թէ իր սիրոյն կը՝ զոհուէր ան ու
եւ ալ — դահիճ մը չըլլալու համար — փոխա-
դարձ փափկանկատութեամբ հեռացայ ինծի
ներքին հաճոյք պատճառող այն ամէն բանե-
րէն՝ որոնք մերն են:

Ու քանի հեռացայ՝ զրկանքը այնքա՛ն մեծ-
ցաւ ներսիդիս, այնքա՛ն մեծցաւ բռնկեցաւ որ՝
այսօր — յիմա՛ր պիտի ըսես, ըսէ՛, սիրելիս —
երկրի վրայ յղփացած, հարուստ, խաբիւրած,
աննպատակ մարմին մը միայն կը պտրտցնեմ:
Մարմին մը որ՝ բուն բոլորովին փտած, պար-
պուած, բայց դեռ կանանչ տերեւներ, կանանչ

ճիւղեր ունեցող ծառի մը կը նմանի:

Հետզհետէ մեր միջեւ զգացի եւ տարբերութիւնը դադափարներու. զանազանութիւնը խառնուածքներու, ճաշակի, ու բաղխումը՝ երկու տարբեր բարքերու...:

Ու ա՛լ աւելի հեռուն՝ տեսայ թէ՛ ժաղիինն ալ, ինծի պէս — միեւնոյն ցաւով — զաղտնի, լո՛ւռ կը տառապէր... կը տուայտէր...:

Կրցա՞յ հասկցնել միտքս:

Յետետութիւն: Ուշացայ:

Նկարիչ, երգիչ, բանաստեղծ ըլլալու չէ անպայման՝ արուեստագէտ ըլլալու համար: Հասարակ որմնադրէն մինչեւ կօշկակարը, պարտիզայներ՝ իրենց մէջ արուեստագէտ մը ունին յաճախ:

Բարեկամիս զգայուն հոգիէն ներս՝ տեսակ մը ընկճուած արուեստագէտ կը տեսնէի ես. արուեստագէտ մը որ, շատ անգամներ, արուեստի գինովութեան վայրկեաններուն, ոսկիէ պալատէ մը շատ աւելի՝ քնքուշ մատնեքով իրեն մատուցուած ծաղիկներու փունջ մը հաղար անգամ կը նախընտրէ:

Հովիկին հոգեկան տառապանքը կերպով մը մեղմելու ջանքով՝ սոփեստութիւն ծախելու տեղ՝ գրպանէս նամակ մը հանելով իրեն երկնցուցի, որ ուշի ուշով կարգայ:

Հոս՝ այդ նամակին գլխաւոր մասերուն ընդօրինակութիւնը քեզի ալ կուտամ:

Սիրելի...

... Շատ լաւ կը յիշեմ անցեալի մէկ խօսքդ. կ'ըսէիր թէ «Երջանկութիւնը, միեւնոյն ցաւերը, միեւնոյն հաճոյքները մէկ սըրտի պէս զգացող երկսեւ զոյգի մը կեանքին մէջ կը գտնուի»:

Չեմ գիտեր թէ՛ աշխարհը՝ այդպիսի զոյգ մը տեսած է արդեօք:

Սիրելիս, երջանկութիւնը իմ տունիս ճամբան չի գիտեր:

«Տունս» ըսի, դուշակեցիր անչուշտ թէ ամուսնացած եմ. եթէ ոչ հիմակուան մեր ամուրիներուն պէս — պանդոկս, սենեակս պիտի ըսէի:

Այս նամակիս ընթերցման վայրկեաններուն գէմքիդ արտայայտութիւնը կը տեսնեմ հեռուէն: «Ամուսնացած եմ» բառը քանի մը անգամներ կը կարդաս, կը կարդաս ու կը կրկնես «է, հէ՛, Վահանիկն ալ ամուսնացած»:

Այո՛, ամուսնացայ: Կնքեցի ես ալ մահուան դատապարտութեան վճիռը՝ իմ ուսանողի երազներուս...: Երանի՛ ճշմարիտ վանականներուն որոնք սեւերուն տակ՝ հոգիին համար միայն կ'սպրին. իսկ ես՝ հակառակ դաւանանքիս հեթանոս աստուածները պաշտեցի:

Կը գանգատիմ, չըսի թէ ինչո՞ւ:

Ուրիշի մը համար՝ էջեր լեցնել պէտք պիտի ըլլար, քեզի՝ քանի մը տողեր ու հասկցած ես զիս:

Անցեալ նամակներովս հայ աղջկան մը մասին գրած էի. եթէ չես յիշեր անոնց պարունակութիւնը, քանի մը բառերով կրկնեմ ամփոփումը: Նամակներս փոշիներուն տակէն հանելու պէտք չունիս:

«... Աշակերտուհիս, մօրը դադթական գրկին մէջ մեծցած՝ անուս, բայց աղուոր հայուհի մըն է. Հայուհի մը, որուն սեւորակ աչուկներուն անմեղ, հմայքով լեցուն խորունկ նայուածքը՝ ուղեղը կեցնելով սրտին կուտայ խօսքը:

«... Պեղումներուս ընթացքին՝ օրէ օր — մզլոտած միջավայրի մը մէջ՝ աշակերտուհիս խորը թաքուն մարդբոյններ կը գտնեմ ես: Անոր պարզունակ կոյս հոգիէն ներս՝ ցեղին է՛ն աղուոր ասաքինութիւնները՝ սուրբի մը տաճարն են կանգներ:

Ես ալ — Գուշակին երգածին պէս — այդ տաճարին ժամուորը կ'ըլլամ:

«... Խենթի պէս կը սիրեմ, կը պաշտեմ Վարդանուշս: Գաղտնի սէր մը՝ հետզհետէ կը

մեծնայ, կը զօրանայ, կ'այրէ, կը շանթահարէ
զիս...»:

...Ամուսնացանք:

Պաշտամունքի, հեշտանքի, թմրութեան
չըջանէ մը վերջ՝ յարուրիւն առնող հին երագ-
ներու քաղութիւն յիմար արցունքը կը թա-
փեմ այսօր ալ...:

Երբեմնի սիրոյս աստուածուհին՝ գեղեցիկ
իւզանկարի մը տպաւորութիւնը կուտայ ին-
ծի. նկար մը որ գոյներու ներդաշնակութենէն
զատ ուրիշ ոչինչ կուտայ մեզի. նկար մը՝ ու-
րուն «հոգին», «շունչ»ը կը պակսի:

Հասարակ փափաքներով, հասարակ գո-
հացումներու անասնական կեանք մը ունիմ այլ
եւս:

Եւ շատ անգամ, կ'երգնում, մաշած գըլ-
խարկի մը տեղ նոր մը առնելէ աւելի, նոյն
գրամով գեղեցիկ հատոր մը գնելը կը նա-
խընտրեմ: Այս պահանջը կնոջս չեմ կրնար
պարտադրել. այլապէս կը վախճամ թէ՛ «բուն

կինը» արթնալով պոռայ երեսիս «կնիկ պահել
չկրցողը թող չամուսնանայ»:

Բոլոր սրտովս կ'ատեմ գոհակութիւնը:

Հանգստի օրերուս, հաւատա՛, մինչեւ ի-
րիկուն գլուխս գրքի մը վրան ծռած՝ պատու-
հանէս դուրս նայիլ անգամ պիտի չուզէի: Այս
վերացումի պահերուս, քանի մը անգամներ
տեսայ ես հանոյքի, պշրանքի համար գալար-
ուող կիկը՝ երբեմնի պարգունակ վարդանու-
շիս հոգիին մէջ:

... Ու հիմա սկսած բոցի մը վրան իւղ
թափելով շան կեանք մը չստեղծելու համար՝
գիրքերս ու տետրակներս պատառ պատառ ը-
նելով հովերուն յանձնեցի...:

.....

Ա. ԿԱՊԵՆՅԱՆ

Սեպտ. 1931

Արթուր Մանուկ